TREŠNJEV TOP NA LIMU

Rano proljeće – ora za ustanike.

Ne čeka se njima da se grane ogrnu lišćem, već se mlado i staro opasuje oružjem. Sazivaju se Srbi s krajine na krajinu, jate se oko Karađorđa. I žene prihvataju ručice rala i ojakaju uležane volove podno šljivika. Vojvode ustaničke manje će imati vremena da se koškaju oko slave i vlasti.

Stižu do vladike glasovi: «Eto Karađorđa prema Sjenici! Za njim je silna vojska – zemlja se ugiba kud kroči, mlado se lišće otkida od njena halaka.»

Donose pismo vladici – aprilski pozdrav od Karađorđa iz osvojene Sjenice. Poručuje: «Evo, ja ću pomoću Božjom doći do Tare, a Vi, ako želite, udrite od ozgora. Toliko moliću Vas što prije, da ne gubimo vreme srećno.»

«Vreme srećno», odjeknu u vladici, «kako da ga izgubimo kad ga ni imali nijesmo!»

Radovanje polako ustupa mjesto strepnjama i oklijevanju.

«Vreme srećno, a u mojoj zemlji nije snage da poletimo u sretanje Karađorđiju. No sve palo gladno i jadno, i koprive se neslane vare i mezgra se ispod kore grize.»

I čuju se glasovi: Karađorđe se vratio k Srbiji da skupi i dovede još vojske, a Hadži Prodan diže i pribira narod oko Bijelog Polja.

«Vreme srećno, a ja čamim u manastiru cetinjskom i ruke mi na koljenima počivaju. Imam li pravo da bacim sada u novi oganj ovu šaku jada oko sebe? Ili valja poves-

ti gladne da pokolju čiju mu drago jagnjad i volove tamo prema Tari? Ili sam ja preslab – možda bi nečija jača ruka ukresala varnicu i kad je ponajmanje snage u narodu. Oj, kad bih bio siguran, kad bih mogao biti siguran da će nam ove žrtve donijeti konačnu ili bar trajniju slobodu, s ovih stopa bih poletio, pa makar ni ja ni moji ratnici doma ne vidjeli. Ali, nije prilika... Stani, kud si zabrazdio! Nešto se mora činiti! Gdje su mi glavari da se dogovorimo? Ima li praha u torbicama? Valja se spremati, ali potajno, oprezno, dok bolje vidimo, dok nazremo šta ko smjera.»

Još dobrih vijesti, gotovo se sustižu. Jedna: Karađorđe se vratio iz Srbije sa posnagom. Druga: potukao je kod Sjenice bosanskoga pašu Sulejmana. Treća: na Suhodolu Karađorđe razbi pećkog Numan-pašu. Četvrta: u srpsku vojsku stupi trista Vasojevića a potom i nešto Crnogoraca i Brđana. Obuzeti panikom, Turci se stisli u gradovima.

Sve je to milo vladici, ali on premišlja: «Došli su Karađorđijevi momci, došli su pa će se vratiti čim prva nevolja pogleda njihove domove. A onaj će narod ostati da čeka tursku odmazdu – ne gine im kolac i konopac i kriva sablja. Daleko ću biti ja na Cetinju, a Karađorđije u Topoli ili Beogradu... No, što ja umujem? Čemu? Kako mu drago, braća iz Srbije zakucala su na naša vrata, a kasnija pokoljenja će pitati: šta je činio tada vladika cetinjski?»

Šta je činio?

Skupljao je vojsku, ni brojem jaku, ni oružjem dobro opremljenu. A htio bi prvo da se unekoliko osigura od Skadra. I piše Tahir-paši i kori ga što je prekršio mir i poslao Hasana Hota na Vasojeviće. I prepire se s njim oko toga čiji su Piperi (paša: «To je moja raja»; vladika: «Moji su i božji, naročito poslije Visočice i Krusa!»). Paša mu otpisuje: «A što pišeš Hasan Hot da je otiša na Vasojeviće, to su naše čipčije i naša raja, pa se pohasila, radi toga smo

poslali Hasana i hoćemo da šiljemo vojsku na Vasojeviće i Karađorđiju.»

Čekaj, pašo, to ćemo još da vidimo! – planu vladika.

Njegovi pozivi kruže kroz crnogorska plemena i barjaci se kreću na zborna mjesta. I poručuje vladika Župljanima, Moračanima i Drobnjacima da se u potaji pripremaju i da se nadaju pomoći (a tamo već vri!). I šalje Stanka Stijepova da se sastane sa Srbima. A on će svoju vojsku okrenuti prema Planinici. Tako i učini, minu Bjelopavliće, pomoli se nabrzo u Ostrogu, pa se dohvati visova. I tu ga stiže kolebanje: želja mu je da upadne u Hercegovinu, narod bi se listom digao. Ali, šta poslije? Ovako, ostaće tu kao između dva tasa na terazijama, paziće da ne prekrene na jednu stranu – držaće prema sebi Turke od Skadra i Albanije i one od Nikšića i Hercegovine. Dok je tu vladika s vojskom, nijedan turski vojnik iz tih krajeva neće otići da napada Karađorđa. Možda je i to neka pomoć.

«I to ne mala», misli vladika i šalje glasnike na razne strane i raspituje se o tome miruju li Turci, jesu li se prepali i šta snuju. Onda šalje manje odrede da se čarkaju s Turcima, satjeruje ih u sam Nikšić, a on vlada brdima. Poneka četa zađe i dalje i vojuje na prepad i tako štiti hercegovačku i brđansku sirotinju od Turaka i pruža ruku čak do Jezera i Šaranaca. Na vladičin poziv mnogi Brđani pristupaju Karađorđu.

Nešto prije, vladika bješe primio pismo o radosnom susretu Stanka Petrovića sa srpskim četama u Đurđevini. Tu je bio vojvoda Antonije Simonović i pisar Raka Ljevajac. Oni javljaju vladici iz manastira Morače da je «Gospodar Georgije» došao u Ravni Has i sprema se da udari na Kolašin. I zovu vladiku da i on krene prema Tari, pa im se otima deseterac: «Cernogorci sivi sokolovi, evo sreća od boga poslana, da junačko djelo pokažete, a šićara

da se nauzmete, vječnu slavu da primite, svojom braćom da se sastavite, otačestvo svoje proslavite, zove sreća da je se primimo»...

«Pa evo, krenuli smo, sa srećom!» odziva se u vladici. «Samo nemam pred očima nikakav šićar. Mi Crnogorci, koliko smo vojevali, da smo svuda šećer grabili, ne bi imalo bogatijeg naroda... No, oni su to rekli onako, u zanosu, a i pjesma narodna spominje blago, koje u stvari nikad nije prijanjalo za junaka.»

Sa Planinice, «prema gradu Onogoštu» piše vladika mnoga pisma i svuda traži da se uspostavi narodni sud. Pa se javlja i Pivljanima i kaže im da ih neće zvati na ustanak prije nego što dođe podesno vrijeme da mogu «bezrizično ustati da se s nama sojedinite». Nada se da će to biti uskoro. A dotle da budu u «potajnom soglasiju» i da nikom ne otkrivaju svoje namjere. On će im se pismeno javiti, kad bude trebalo.

Noć mirna i mjesečna. U obrijetkom puškaranju dan ne ugrabi nijednu mrtvu glavu crnogorsku. Truci se pritajili iza gradskih bedema ili u karaulama ili za kosama dalekim. Oko jedne kule nešto kopaju i prinose kamenje da se utvrde.

Kao da tu misle vjekovati! – primijeti neko uz vladiku.

Samo do prvoga juriša – oglasi se visoki Zec. – Zbrisaćemo ih kao vjetar prosušeno lišće.

Ma eto, de – vojska je vojska. Svako čini što bolje može i nečemu se nada.

Vladika se okrenu Zecu:

Zovni mi guslara.

Ode glas po svoj vojsci:

Sad će guslar!

De se primaknite!

Ama tiho, ne ijedite vladiku.

Vladika nudi guslara rakijom iz svoje malene boce.

Pročisti grlo, pa zapoj jednu, ama junačku i da ne bude pretužna.

Koju bih, sveti vladiko?

Sam izaberi.

Hoću li o boju s Mahmut-pašom? Nek se čuje kako smo onda vojevali.

Nađoše zaravnjeni kamen da guslar sjedne. On se poodmaknu, pa prisloni leđa uz stijenu da mu se glas od nje odbija.

Sjede i vladika.

Vojska se poče okupljati, slušaće malo izdalje.

Alakni, čoče, koliko ti grlo daje – neka se jaramazima dobro zatresu čakšire!

A ja, kad čujem gusle, čini mi se – nijesam daleko od kuće.

Meni se pretvori da su blizu đedovi i pradedovi, pa i oni slušaju i uzigra mi srce.

Kad čujem gusle, sjetim se skorupa u katunu. Vazda sam ih u planini slušao.

Muči, rđo nevaljala, samo o trbuhu misliš! Gusle i skorup!

I eto, jeknuše gusle, najprije same, kao da očekuju i mame ljudski glas, a onda graknu i onaj čovjek s ukrštenim nogama.

Vladika se sav unese u taj glas, u tu jeku.

I namah mu se učini: to više nije ljudski glas, no je zinula ona siva pjegava stijena; razvalila je čeljust i jeknula iz dubina za koje ne zna ljudsko oko. Gotovo se ne razabiru riječi ni pjesma, no samo traje urlik iz one jame, traje i prelama se, narasta prijeteći, pa zajeca, pa opet ranjenički rikne, pa se meko zatalasa, potom grune da se trgne

vladičino rame ili mu se orosi trepavica ili mu prsti stegnu kost – nokti da se polome. Vojska se pretvorila u jedan utišani dah, a iz one stijene ječi:

Malo bilo, evo jedno momče,
evo jedno momče vladičino,
ali jaše hata Mahmudova;
malo bilo, eto drugo grede,
ali nosi od Mahmuda glavu;
treće nosi puške Mahmudove...

Osmjehuje se vladika – te stihove je on sročio, pa ih narod prihvatio i guslari ih nadaleko pronose. On ustaje naglo i pritrči da cjeliva orla što je raširio drvena krila više struna.

I prođe ljeto. Od ustanika ne bi glasova, koje vladika nestrpljivo očekuje.

«Možda bi ipak smio upasti među tursku raju?»

Veliko li je to «možda» za vladiku! Potkupio je skute mantije i oprezno mjeri sve oko sebe. Dragi su mu ustanci i pobjede, ali više od svega boji se nesreće narodne, htio bi da sumine sa što manje bola i jauka, sa što manje rana i nosila i crnih dimova.

Čuje se da će Karađorđe natrag k Srbiji. Sad i vladika vidi da nema kud voditi vojsku u Hercegovinu. Ubrzo mu stiže pismo od Karađorđa:

«Ja sam u velikoj brizi i smetnji bio a Vaše me je pismo obradovalo kad sam razumio, da ste s nekoliko vojske došli protiv grada Nikšića i da ste ga, s pomoću božjom, u takovu slabost priveli, u kakvoj još nikad nije bio, za koje Vam blagodarim na Vašoj trudbi, što ste Vi obustavili Turke od Hercegovine i Albanije na sebe, da ne bi djejstvovali na našu vojsku kuda su pozvati bili.»

Tačno je – Karađorđe napušta Sjenicu i žurno se vraća k Srbiji, jer su tamo nadrli Turci s juga. Vladika lagano rastura vojsku, ali neće odmah k Cetinju. Čak je naumio da zimuje u Ostrogu – «moram stojati kao opomena i prijetnja Turcima da ne navale na ovu sirotinju i da sam bliže onoj crnoj raji koja me je očekivala i nadala se slobodi». I odmah piše Drobnjacima da se smire i daju «caru carevo, veziru vezirsko i zaimu zaimsko», da se saviju oko svojih ognjišta, kako ne bi «goli i bosi bježali k našoj zemlji» (ona je već puna bjegunaca i uskoka); pa ih savjetuje da postave sud i šalje k njima sinovca Stanka da im se nađe pri ruci.

Ali, ko će zaštititi raju pred silom turskom?

Evo se hvali Sulejman-paša kako je opet nastalo njegovo vrijeme. I piše vladici: «... i mi s dobrom srećom pođosmo na Drobnjak i na Moraču i na Rovca... da budu careva raja, kao što su prije bili. Evo ima petnaest godina kako su Moračani osilili te ne daju careve mirije, Rovca ima dvadeset godina kako caru ništa ne davaju, a Duboko i Liješno ima deset godina.» Pa kazuje kako se i Drobnjak odmetnuo i počeo dizati vojsku; ali su Turci opet došli na Pivu i razbili su bundžije; odmetnici zavikaše «aman» - neki kleknuše, neki pružiše ruke niza se; i biće opet raja i davaće carsku miriju i dočekivaće svoje age i djeca će im pognute glave hodati.

«Ali dokle, dokle?! – pisnu u vladici. I zatvori se u ćeliji, te mu ne smjede prići ni sekretar Simeon Orlović.

SADRŽAJ POGLAVLJE 43.